

MİLLETLERARASI ADALET DİVANININ FAALİYETİNİ ARTTIRMA İMKÂN LARI

Doç. Dr. A. Suat BİLGE

Milletler arasındaki dostane münasebetlerin tehlikeye düştüğü devrelerde bu münasebetleri düzeltmek için ileri sürülen çarelerden birisi de hak ve hukukun kuvvetin yerini almasıdır. Bu hususda milletlerarası hukuka riayet edilmesi, çıkan uyuşmazlıkların barışçı yollar ile hal edilmesi ve hal yollarından birisi olan ve milletlerarası hukuku tatbik eden milletlerarası mahkemelere önem verilmesi istenir. Bu bakımdan Amerika Birleşik Devletleri Eisenhower'ın 9 Ocak 1959 tarihli birlik mesajında bu yolda temennilerde bulunması manalıdır. İngilterede de zaman zaman basında çıkan yazılar, milletlerarası hukukun ihmal edilmesinden ve milletlerarası mahkemelerin yetkilerinin tahdid edilmesinden şikâyet etmektedirler.

Milletler arasındaki dostane münasebetlerin idamesinde milletlerarası hukuk ve mahkemelerin oynadığı rol hakkında beliren bu temayül içinde bulunduğumuz sene içinde dünya halk efkârının nazarlarını milletlerarası mahkemeler üzerine çekecek gibi gözükmektedir. Muhtemelen Birleşmiş Milletlerde milletlerarası mahkemelerin milletlerarası münasebetleri düzeltmekte faal bir rol oynamaları imkânı araştırılacaktır.

Bilindiği üzere milletlerarası hukuk ile mahkemelerin milletler arasındaki dostane münasebetleri veya barışı koruma ve kuvvetlendirmeye kendi başlarına yeter olup olmadıkları meselesi çok münakaşalıdır. Bir görüşe göre milletlerarası hukuk ve mahkemeler milli hukuk ve mahkemelerden farklı olduklarından ve bazı münasebetleri mahiyetleri icabı yalnız hukuk ve kaza ile idare etmek mümkün olmadığından milletlerarası barışın korunma ve kuvvetlendirilmesi için başka bir düzene ihtiyaç vardır ve bunun vasıtaları da başkadır. Aksi görüşe göre ise milletlerarası hukuk ve mahkemeler, kendilerine riayet ve müracaat edildiği takdirde milletlerarası barışın korunma ve kuvvetlendirilmesinde esas rolü oynayabilirler.

Biz bu münakaşaya katılmaktan ziyade mevcut durumu müşahade ile yetineceğiz. Milletler, aralarındaki münasebetlerde normal zamanlarda milletlerarası hukuka riayet etmekte ve uyuşmazlıklarını hal için milletlerarası mahkemelere müracaat etmektedirler. Yalnız, bu müracaat mühim siyasi uyuşmazlıklarda yapılmamakta ve diğer uyuşmazlıklarda

da yapılan müracaat sayısı uyuşmazlık sayısına nazaran az olmaktadır. Bu müşahede neticesine göre durumu değiştirmek için esaslı tedbirlerin alınması istenebilir. Ancak bu tedbirlerin alınması zamanımızda seksenden fazla egemen milletin bu konuda anlaşmalarını icap ettirmektedir. Evvelce bu konuda yapılmış teşebbüsler böyle bir anlaşmanın temin edilmesinin güçlüğüne ortaya koymuştur. Durum böyle olunca konu daha pratik bakımdan da ele alınabilir. Meselâ, milletlerin siyasi uyuşmazlıkları için de milletlerarası mahkemelere müracaatları ve diğer uyuşmazlıkları için de bu mahkemelere daha sık müracaat etme imkânları araştırılabilir. Bu imkânların artması şüphesiz milletlerarası barışın korunma ve kuvvetlenmesi lehinde olur. Bu istikamette gayret sarfetmek milletlerarası camianın bugünkü realiteleri içinde yapılabilecek hizmetlerin en faydalısı gibi gözükmektedir. Bu gibi gayretlerde de ilk yapılabilecek çalışma mevcut müesseseleri gözden geçirmek, aksayan tarafları üzerinde durmak ve bunların düzeltilmesi imkânlarını araştırmaktır.

Bu yazımızda Milletlerarası Adalet Divanını bu açıdan ele almanın faydalı olacağını düşündük (1). Milletlerarası mahkemeler arasında Mil-

(1) Milletlerarası Adalet Divanı için başlıca şu kitap ve makalelere bakılması : E. BECKETT, Decisions of the Permanent Court of International Justice on point of law and procedure of general application, BYBIL, 1930 s. 1 - 54; E. M. BORCHARD, Access of individuals to international courts, AJIL, 1930, s. 359; H. W. BRIGGS, The United States and the International Court of Justice, A re - examination, AJIL, 1959 s. 301; V. BRUNS, La Cour Permanente de Justice Internationale, son organisation et sa compétence, Rec. des Cours 1937 - IV, C. 62 s. 551; M. A. CALOYANNI, L'organisation de la Cour Permanente de Justice et son avenir, Rec. des Cours 1931 - IV, C. 38 s. 655; A. P. FACHİRI, The International Court : American participation, statute revision, BYBIL, 1930 s. 85; Sir Gerald FITZMAURICE, The Law and Procedure of the International Court of Justice, International Organizations and Tribunals, BYBIL 1952 s. I; L. M. GOODRICH and E. HAMBRO, The Charter of United Nations, London 1949 s. 52,476; E. HAMBRO, Jurisdiction of the International Court of Justice, Rec. des Cours 1950 - I C. 76 s. 125; J. HOSTIE, The Statute of the Permanent Court of International Justice, AJIL 1944 s. 407; M. O. HUDSON, Les avis consultatifs de la Cour Permanente de Justice Internationale, Rec. des Cours 1925 - III C. 8 s. 345, The Election of Members of the Permanent Court of International Justice, AJIL 1930 s. 718, The Thirty - seventh Year of the World Court AJIL 1959, s. 319; I. S. KERNO, L'Organisation des Nations Unies et la Cour Internationale de Justice, Rec. des Cours 1951 - I C. 78 s. 511; H. LAUTERPACHT, The Absence of an International Legislature and the Compulsory Jurisdiction of International Tribunals, BYBIL 1930 s. 134; D. NEGULESCO, L'évolution de la procédure de Justice internationale, Rec. des Cours 1936 - III C. 57 s. 5; L. OPENHEIM, International Law 7 ed. C. 2 s. 42; P. REUTER, Droit International Public, Paris 1958 s. 297; S. ROSENNE, L'exécution et la mise en vigueur

letlerarası Adalet Divanı birçok bakımlardan kendisine hususi bir önem verilmesini haklı kılmaktadır. Milletlerarası Adalet Divanı hakiki manada ilk daimi mahkemedir (2). Milletlerarası Adalet Divanı yetki sahası itibariyle yegane cihanşumul mahkemedir. Bundan başka Milletlerarası Adalet Divanı, İkinci Dünya Harbinden sonra geçirdiği statü değişikliği ile Birleşmiş Milletlerin kaza organı sıfatını iktisap etmiştir.

Yazımızın başlangıç kısmından Milletlerarası Adalet Divanının işleyemediği hususunda kendisine haksız tenkidler tevcih edeceğimiz düşüncesine kapılmamalıdır. Divan şimdiye kadarki mütevazi faaliyeti ile az sayıda da olsa milletlerarası uyuşmazlıkların hal edilmesine yardım etmiş ve milletlerarası hukukun açıklanma ve gelişmesinde büyük hizmetler yapmıştır. Bu yazımızla gayemiz yukarıda söylendiği gibi Milletlerarası Adalet Divanının bu hizmetlerinden daha fazla istifade imkânlarını araştırmaktır. Bu maksadla Milletlerarası Adalet Divanının sırasıyla kuruluşu, teşkilâtı, yetkileri ve muhakeme usulü üzerinde duracağız.

I

KURULUŞ

Milletlerarası Adalet Divanı, Alabama hâdisesinden beri milletlerarası tahkim ve kaza müesseselerinin kaydettiği gelişmelerin merhalelerinden birisidir. Kuruluşunda kendisinden evvel aynı konularda girişil-

des décisions de la Cour Internationale de Justice, RGDIP 1953 s. 532; S. RUNDSTEIN, La Cour Permanente de Justice Internationale comme instance de recours, Rec. des Cours 1933 - I C. 43 s. 5; M. SCERNI, La procédure de la Cour Permanente de Justice Internationale, Rec. des Cours 1938 - III C. 65 s. 565; SEFERIADES, Le problème de l'accès des particuliers à des Jurisdiction internationales Rec. des Cours 1935 - I C. 51 s. 5; C. de VISSCHER, Les avis consultatifs de la Cour Permanente de Justice Internationale, Rec. des Cours 1929 - I C. 26 s. 5; Sir John Fischer WILLIAMS, The Optional Clause, BYBIL 1930 s. 63 - 84.

(2) İlk mahkeme derken tabii ilk umumi ve devamlı milletlerarası mahkemeyi kastediyoruz. Filhakika 1907 La Haye barış konferansında bir «Hakem Mahkemesi» kurulması konusu görüşülmüştü. Fakat sadece bu hususda bir tasarı hazırlanabilmiştir. Bu teşebbüsün hemen akabinde «Merkezi Amerika Adalet Divanı» ismi ile bir bölge mahkemesi tatbik sahasına çıkmıştı. Fakat gene isminden anlaşılacağı üzere bu mahkeme mahdud bir bölge de beş devlet arasında çıkacak uyuşmazlıkların halline inhisar ediyordu. Ömrü de kısa olmuştur: Ancak 1908 - 1918 seneleri arasında faaliyette bulunabilmiştir. Bu bakımdan hakiki manada ilk devamlı daimi milletlerarası mahkemenin Milletlerarası Adalet Divanı olduğu söylenebilir.

miş teşebbüslerde elde edilen tecrübelerden büyük nisbette istifade edilmiştir. Konumuzu dağıtmamak için milletlerarası tahkimin gelişmesini ve milletlerarası mahkemeler kurulması yolunda yapılan evvelki teşebbüsleri izah etmiyeceğiz. Burada sadece daha evvelki milletlerarası tahkim ve kaza müesseseleri ile arasındaki tarihi bağa işaret etmekle iktifa edeceğiz.

Milletlerarası Adalet Divanı, Birinci Dünya Harbinden sonra ilk olarak Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ismi ile kurulmuştur. Milletlerarası Daimi Adalet Divanının kurulması Milletler Cemiyeti Misakının 14 ncü maddesi tarafından derpiş edilmişti. Bu maddeye göre Cemiyet Konseyi bir Milletlerarası Daimi Adalet Divanı tasarısı hazırlamak ve bunu Cemiyet üyelerine sunmakla görevlendirilmişti. Aynı madde bundan başka kurulacak olan divanın yetkisini de belirtiyordu. Kurulacak divan tarafların kendisine tevdi edecekleri milletlerarası mahiyeti haiz her türlü uyuşmazlıklara bakacak ve ayrıca istişari mütalealar verecekti. Milletler Cemiyeti Misakı meriyete girdikten sonra Konsey hemen ikinci toplantısında Divanın statü tasarısını hazırlamak üzere bir hukukçular komitesi tâyin etti. Bu komiteye zamanın en tanınmış milletlerarası hukuk profesörleri dahil oldu. Komitenin raportölüğünü profesör de la Pradelle yaptı.

Hukukçular komitesi, çalışmalarını temmuz 1920 de bitirdi. Komitenin hazırladığı tasarıda (3) başlıca Divanın teşkilâtı, yetkileri, tatbik edeceği hukuk ve muhakeme usulü derpiş edilmişti. Komite hazırladığı tasarıyı Milletler Cemiyetinin Konsey ve Genel Kuruluna sundu, Divanın yetkisi hakkındaki bir esas değişiklik müstesna Genel Kurul ve Konsey tasarıyı aynen aynı senenin aralık ayı başında kabul ettiler.

Hukukçular komitesinin hazırladığı tasarıda Divanın yetkisi taraflar için mecburi olarak tesbit edilmişti. Fakat bu yetki Milletler Cemiyetince, Misakın 12 ve 13 ncü maddeleri ile kabili telif görülmediği için değiştirildi. Filhakika Milletler Cemiyetine üye devletler Misakın 12 nci maddesine göre aralarında çıkacak uyuşmazlıkları kaza yolundan başka tahkim usulü ile de hal etmek imkânına maliktiler. Gene Misakın 13 ncü maddesine göre üye devletler aralarında çıkacak uyuşmazlıkları tahkimden başka birbirleri ile aktettikleri anlaşmalarda derpiş edilen diğer her-

(3) Tasarı Statü ismini taşımakla beraber şekil bakımından çok taraflı milletlerarası bir andlaşma olarak hazırlanmıştı. Bu şeklin seçilmesinin sebebi Statüye Milletler Cemiyetine üye olmıyan devletlerin de iltihakını mümkün kılmaktı. Bu suretle mesela Misakı tasdik etmiyen Amerika Birleşik Devletleri Statüye iltihak edebildi. Bak.: A. P. FACHIRI, z. g. e., s. 85 ve müteakip.

hangi bir kazai mercie veya mahkemeye de tevdi edebilirlerdi. Milletlerarası Daimi Adalet Divanının mecburi yetkisi tanınsa idi üye devletlerin aralarında çıkan milletlerarası uyuşmazlıkları barışçı yollardan herhangi birisi ile hal etmek hususunda malik oldukları serbesti ortadan kaldırılmış olacaktı. Bu serbestinin muhafazası faydalı görüldüğünden Divanın mecburi yetkisi hakkındaki madde tadil edildi (4). Bu bakımdan tadil edilen tasarı 1921 senesinde üye devletlerin tasdikine sunulduktan sonra meriyete kondu. Aynı senenin içinde Divanın ilk hâkimleri seçildi ve Divan 15 Şubat 1922 de La Haye'de faaliyete geçti.

Divan bir kaç sene bu 1920 senesinde hazırlanan statüsüne göre faaliyette bulundu. Fakat bu kısa devredeki faaliyet Statünün bazı aksaklıklarını meydana koydu. Bunun üzerine 1928 senesinde Statüde bazı tadilat yapılması kararlaştırıldı. Bu tadilatın hazırlanması da evvelce olduğu gibi bir hukukçular komitesine havale edildi. Hukukçular komitesi Statüde başlıca yardımcı hâkimleri kaldırdı (5), tatil devreleri müstesna Divanın daimilik vasfını arttırdı ve istişari mütalâalara ait yeni kaideler tesbit etti (6). Divan Statüsüne taraf olan devletler eylül 1929 da bir konferans halinde toplanarak yapılan tadilatı kabul ettiler. Bu muaddel Statü 1945 senesine kadar meriyette kaldı.

İkinci Dünya Harbinden sonra Birleşmiş Milletler Teşkilâtı kurulurken Milletlerarası Daimi Adalet Divanını muhafaza etmek mi yoksa yerine yeni bir mahkeme mi kurmak meselesi tartışma konusu oldu. Bu hususta Dumbarton Oaks tasarısında bir sarahat yoktu. Bu tasarıda Birleşmiş Milletlerin kazai organı olacak bir milletlerarası adalet divanının kurulması derpiş ediliyordu. Fakat bu divanın mevcut Daimi Adalet Divanı mı olduğu yoksa yeni bir divan mı kurulacağı tasrih edilmemişti. Birleşmiş Milletler konferansının davetçi devletleri, San Francisco konferansının toplanma tarihi belli olduktan sonra bu konferansa katılacak devletleri, müsavver divanın statüsünü hazırlamak maksadiyle Washingtonda yapılacak bir toplantıya temsilci göndermeye davet ettiler. Bu toplantıda on devletin mütehassıslarından müteşekkil bir komite kuruldu. Birleşmiş Milletler Hukukçular Komitesi ismini alan bu komite Washingtonda 9 ilâ 20 Nisan 1945 tarihlerinde toplandı. Komite San Francisco konferansına bir rapor hazırladı. San Francisco konferansında divanla ilgili müzakereler bu rapor üzerinde cereyan etti. Konferansda

(4) Sonradan Birleşmiş Milletler Andlaşmasınının 95 nci maddesi de yetki bakımından Misakın 12 ve 13 ncü maddelerinin ihtiva ettiği prensibi teyid etmiştir.

(5) Buna mukabil hakimlerin sayısı II den 15 şeye çıkarıldı.

(6) L. OPPENHEIM, z. g. e., s. 45

toplantıya katılan devletler yeni bir divan kurup kurmama üzerinde ikiye ayrıldılar. Daimi Adalet Divanının muhafaza edilmesine taraftar olan devletler bu divanın halen mevcut olduğunu faaliyetinin başarısını ve birçok milletlerarası anlaşmanın bu müesseseye yetki verdiğini ileri sürdüler. Diğer devletler ise Daimi Adalet Divanının muhafazası lehinde söylenenleri kabul etmekle beraber mutasavver divanın Birleşmiş Milletler Teşkilâtı ile bağımlı ve uzun müddetten beri seçim yapılmamış olması dolayısıyla her hali kârda Daimi Adalet Divanını aynen muhafaza etmenin mümkün olamayacağını ileri sürerek yeni bir divan kurulmasını istediler. Bundan başka pratik bazı güçlükler de vardı. Birleşmiş Milletler Andlaşması hazırlanırken eski Statü zaruri olarak tadil edilecekti. Divanın eski Statüsünü imza eden devletler San Francisco konferansında tamamen temsil edilmiyorlardı. Bundan başka San Francisco konferansında hazır bulunan 13 devlet Divanın eski Statüsünü imza etmemişlerdi. Bundan dolayı bir sürü müzakerelerin yapılması lâzım gelecekti (7). Neticede bu güçlükler de nazara alınarak yeni bir divanın kurulmasına karar verildi. Fakat bununla mazi ile olan alâka tamamen kesilmek istenmedi. Divanın eski Statüsü yeni duruma intibak ettirilerek eski madde numaraları muhafaza edildi. Bu suretle hem evvelce teessüs etmiş içtihadın devamı sağlandı, hem de devletlerin evvelce Divanın yetkisini mecburi olarak tanıyan demeçlerinin hükmünün devamı sağlandı. Bu hususta varılan mutabakat Birleşmiş Milletler Andlaşmasına 92 nci madde olarak şu şekilde dercedildi: «Milletlerarası Adalet Divanı Birleşmiş Milletlerin esas adalet organıdır. Divan, Milletlerarası Daimi Adalet Divanının Statüsü esaslarına göre hazırlanan ve işbu Andlaşmaya ekli bir Statüye uygun olarak vazife görür. Statü işbu Andlaşmanın ayrılmaz bir cüzüdür».

Yeni kurulan Milletlerarası Adalet Divanının Statüsüne Birleşmiş Milletlere üye olan her devlet ipso facto taraftır. Birleşmiş Milletlere üye olmıyan devletlere gelince, bunlar da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin tavsiyesi üzerine Genel Kurulun tesbit edeceği şartlar dahilinde Statüye taraf olabilirler (8). Meselâ, İsviçre tesbit edilen şartları kabul ettiğinden 1947 senesinde Milletlerarası Adalet Divanının Statüsüne katılmıştır (9).

Birleşmiş Milletler Londrada yaptıkları birinci toplantıda yeni Divanın hakimlerini seçtiler ve Divan 1946 senesinde yeniden çalışmaya başladı.

(7) GOODRICH and HAMBRO, z. g. e., s. 477 bak.

(8) Birleşmiş Milletler Andlaşması madde 93 bak.

(9) Diğer devletler için, OPPENHEIM, z. g. e., C. II s. 53

II

TEŞKİLÂT

Milletlerarası Adalet Divanı dokuz sene müddetle vazife gören on-beş hakimden müteşekkildir (10).

Divan hakimlerinin seçilişinde başlıca iki esas nazara alınır. Bu esaslardan birisi mevcut hukuk sistemlerinin temsili, diğeri hakimin şahsi ehliyetidir. Divanın Statüsüne milletlerarası camiayı teşkil eden devletlerin hemen hepsi taraf olduklarından Divana hakim seçilirken bu devletlerin mensup olduğu başlıca hukuk sistemlerinin temsil edilmesine dikkat edilir (11). Divan hakimlerinin şahsi ehliyetine gelince, Divana seçilebilmek için her hakim namzedinin yüksek ahlâki itibarı haiz olması ve memleketinde en yüksek adalet görevlerinin icrası için aranılan şartları şahsında toplaması veya milletlerarası hukuk sahasında kabul edilmiş yetki sahibi bir hukukçu olması lâzımdır (12).

Divan hakimlerinin tâyini için oldukça mürekkep bir usul kabul edilmiştir. Bir taraftan Milletlerarası Daimi Hakem Divanı yeni Divana bağlanmak istenmiş, diğer taraftan küçük devletlerin hassasiyeti teskin, büyük devletlerin istekleri tatmin edilmek istenmiştir. Aşağıda izah edilecek bu mürekkep sistemin gayesi Milletlerarası Daimi Hakem Divanının 1899 ve 1907 La Haye barış konferansları sırasında uğradığı başarısızlığa sebep olan güçlükleri yenmektir. Bilindiği üzere büyük devletler o zaman kurulan Hakem Divanında daimi olarak temsil edilmek istenmişler, küçük devletler bunu kabul etmemişti. Milletlerarası Daimi Adalet Divanının Statüsü 1920 senesinde ilk defa hazırlanırken aynı güçlük ile karşılaşmamak için bir çare düşünülmüştü. Bu çare Divan hakimlerinin seçimini Milletler Cemiyetinin iki organında, Genel Kurul ve Konseyde yapılması idi. Statünün hazırlandığı yıl Genel Kurulda küçük devletler, Konseyde büyük devletler ekseriyette idi. Root-Phillmore plâni adı verilen bu usul ile güçlük ortadan kaldırılmakta idi. Zira bir hakim namzedi her iki organda da ekseriyeti kazanmış ise bu demektir ki bu namzedin Divana hakim olması hem küçük hem de büyük devletlerce istenmektedir. Aynı usul Divan için 1945 de yapılan Statüde de muhafaza edilmiştir. Halen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde büyük dev-

(10) Divan Statüsü madde 3 ve 13. Ayrıca CALOYANNI, z. g. e., s. 655 bak.

(11) Divan Statüsü madde 9.

(12) Divan Statüsü madde 2. Hakimlerin bundan başka Divanın resmi dilleri olan Fransızca ve İngilizceyi okuyabilmesi ve bunlardan birisini konuşabilmesi lâzımdır.

letler ekseriyet teşkil etmiyorlarsa da daimi temsilcileri ve veto hakları kendilerine Konseyde hususi bir mevki vermektedir. Bu durum 1920 plânının gayesini halen de sağlamaktadır. Yukarıda izah edilen sebeplerle Divan hakimlerinin tâyini halen Birleşmiş Milletlerde iki safhada ve iki organda yapılmaya devam etmektedir: Birinci safha namzedlerin takdimi, ikinci safha her iki organda seçimdir (13).

Takdim safhası yukarıda işaret edildiği üzere Milletlerarası Adalet Divanının Daimi Hakem Divanı ile olan bağının muhafaza edilmesini temin etmektedir. Bu safhada Divana hakim seçilme tarihinden hiç olmazsa üç ay evvel Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Daimi Hakem Divanı milli gruplarını namzed göstermeye davet eder (14). Bu gruplar kendi memleketlerindeki en yüksek mahkeme, hukuk fakülteleri ve milli enstitüler ile istişarede bulunduktan sonra ikisi kendi memleketlerinin tabiiyetinden olmak üzere dört namzet gösterirler. Daimi Hakem Divanına üye olmıyan devletler de benzer bir usulle aynı sayıda namzed gösterirler (15). Gruplar ve devletler tarafından gösterilen namzedlerin isimleri Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine bildirilir. Genel Sekreter, bildirilen namzed isimlerinin hepsinin alfabetik bir listesini yaparak Genel Kurul ve Güvenlik Konseyine bildirir.

Seçim safhasında Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi kendilerine verilen listeden ayrı ayrı onbeş hakim seçerler. Her Hakimin seçilmiş sayılabilmesi için Genel Kurulda ve Güvenlik Konseyinde oyların mutlak ekseriyetini kazanması lâzımdır (16). Bir namzed Genel Kurul ve Güvenlik Konseyinde mutlak ekseriyeti elde edemezse seçim üç defaya kadar tekrarlanır. Gene münhal yer kalırsa bu takdirde üçü Genel Kuruldan üçü de Güvenlik Konseyinden seçilmek üzere altı kişilik bir arabulma komisyonu teşkil edilir. Komisyon listedeki namzedler ile bağlı kalmıyarak münhal kadar namzed seçerek Genel Kurula ve Güvenlik Konseyine takdim eder. Bu namzedler de her iki organda mutlak ekseriyeti

(13) HUDSON, AJIL 1930 s. 718, HOSTIE AJIL 1944 s. 411, KERNO, z. g. e., s. 555, REUTER, z. g. e., s. 297 bak.

(14) Divan Statüsü madde 5. Namzedlerin Daimi Hakem Divanı milli grupları tarafından gösterilmesi Hükümetlerin bu hususda kullanacakları nüfuzlarının tesirini azaltmayı istihdaf etmektedir. Maksadın yerinde olup olmadığı ve ne decerede temin edildiği hakkında bak: OPPENHEIM, z. g. e., C. II s. 49.

(15) Birleşmiş Milletler üyesi olmıyan Divan Statüsüne taraf diğer devletler için Statünün 4 ncü maddesinin 3 ncü fıkrasına bakınız.

(16) Divan Statüsünün 10 ncü maddesine göre aynı devletin tabiiyetini haiz birden fazla namzed ekseriyeti elde ederse yalnız en yaşlısı seçilmiş sayılır.

elde edemezse bu sefer Divanın evvelce seçilmiş hakimleri Güvenlik Konseyi tarafından tesbit edilen bir müddet zarfında ister Genel Kurulda ister Güvenlik Konseyinde oy almış namzedler arasında seçmek suretiyle münhal kalmış hakimliklere tâyinler yaparlar. Hakimler arasında reyler müsavi olarak taksim olduğu takdirde en yaşlı hakimın reyi üstün sayılır.

Yukarda izah edilen şekilde seçilen Divan hakimleri hususi bir hukuki statüye tabi olurlar. Divan hakimleri vazifelerinin ifası sırasında diplomatik imtiyaz ve masuniyetlerden faydalanırlar. Hattâ 1815 Viyana protokolü tadil edilerek kendilerine büyükelçi sıfatı verilmek istenmiştir (17). Divan hakimleri tabiiyetini taşıdıkları devlete karşı mutlak bir şekilde bağımsızdırlar. Divanın diğer hakimlerinin hepsi aleyhine karar vermedikçe bir hakim azledilemez.

Buna mukabil Divan hakimleri siyasi ve idari hiçbir işle uğraşamazlar ve hattâ mesleki mahiyette diğer hiçbir meşgaleleri de bulunamaz. Gene Divan hakimleri hiçbir uyumsuzlukta ajanlık, müvirlik veya avukatlık da yapamazlar (18).

Bu şekilde teşekkül eden Divan hakimleri aralarından kendilerine üç yıl için bir reis ve reis vekili seçerler.

Milletlerarası Adalet Divanının merkezi La Haye'dedir (19). Divan umumi heyet halinde onbir hakimle içtima eder. Maamafih nisap dokuz hakimle de temin edilebilir.

Divan Statüsünün 31 nci maddesine göre Divanın baktığı uyumsuzluğa taraf olan devletlerin tebaaları bulunan hakimler duruşmaya iştirak ederler. Divanda tarafların birinin tabiiyetinden bir hakim bulunuyorsa diğer taraf devlet hakim sıfatıyla celselere iştirak etmek üzere dilediği bir hukukçuyu tâyin edebilir. Divanda tarafların tabiiyetinden hiç bir hakim bulunmadığı hallerde de tarafların her biri bir hakim tâyin edebilir. Tarafların yalnız o uyumsuzluğa bakmak üzere tâyin ettikleri hakime «ad hoc» hakim denir. Bu hakim de vazifesi boyunca diğer Divan hakimlerinin tabi olduğu statünün aynısından faydalanır (20).

Yukarıda Milletlerarası Adalet Divanının teşkilâtını ve bilhassa bu

(17) Bu muafiyet ve imtiyazlar Birleşmiş Milletler memurlarınınkinden daha geniştir : Divan Statüsünün 19 ncu maddesine bakınız.

(18) Divan Statüsünün 16 ve 17 nci maddelerine bakınız.

(19) Divan icap ettiği takdirde başka bir şehirde de vazife görebilir : Divan Statüsü madde 22 ye bakınız.

(20) OPPENHEIM, z. g. e., C. II, s. 57, BRUNS, z. g. e., 623, RUNDSTEIN, z. g. e., s. 5, HAMBRO, z. g. e., 165 ve 181 re bakınız.

teşkilâtın istinad ettiği hakimlerin seçim usulünü ana hatları ile izah etmiye çalıştık. Bu konuya nihayet vermeden evvel Divan hakimlerinin seçim usulünün iki noktası üzerinde durmak istiyoruz.

Bunlardan birisi hakim namzedlerinin esas itibariyle Daimi Hakem Divanı milli grubları tarafından gösterilmesidir. Yukarda da işaret edildiği üzere namzedlerin takdiminde böyle mürekkep bir mekanizmanın kabul edilmesi Daimi Hakem Divanı ile Milletlerarası Adalet Divanı arasında bir rabıta tesis etmek ve dolayısıyla Daimi Hakem Divanına bir hayatıyet vermek gayesini gütmektedir. Zamanımızda bu gayenin tahakkuk ettiğini söylemek oldukça güçtür. Hakem Divanı kurulduğundan beri maalesef bir isim listesi olmaktan ileri gitmemiştir. Kuruluşunda düşünüldüğünün aksine olarak Hakem Divanına müracaat sayısı şimdiye kadar pek cüzi kalmıştır. 1932 senesinden beri de hiçbir müracaat vaki olunamıştır. Faaliyeti hemen hemen kalmıyan bir müesseseyi ayakta tutmak için Milletlerarası Adalet Divanı hakimlerinin zaten mürekkep olan seçim mekanizmasını Hakem Divanına bağlamak suretiyle bir kat daha mürekkep hale getirmek zan ediyoruz pek isabetli olmamıştır. Birleşmiş Milletlere üye olan ve Milletlerarası Adalet Divanı Statüsüne taraf olan devletlerin bir çoğu Milletlerarası Daimi Hakem Divanına taraf değildir. Birçok devletin dışında kaldığı bir müessese için Milletlerarası Adalet Divanı hâkimlerinin seçimini güçleştirmek mazur görülemez. Devletler Divanı Statüsünün 6 ncı maddesine uygun olarak hakim namzedlerini doğrudan doğruya gösterebilirler. Bu suretle Divan hakimlerinin seçim usulü hem nisbetten basitleştirilmiş olur hem de Hakem Divanına taraf olmıyan devletler bakımından da yeknesaklık temin edilmiş olur.

İkinci nokta, Milletlerarası Adalet Divanı hakimlerinin sayısıdır. Divan hakimlerinin sayısını arttırarak bu mahkemeyi adeta bir meclis haline getirmenin mahzurlarını müdrik olmakla beraber sekseni mütecaviz devletin üye olduğu bir teşkilâtın mahkemesinin sadece onbeş hakimden müteşekkil olması devletlere ve başlıca hukuk sistemlerine yeter nisbette temsil imkânı vermemektedir. Bu ihtiyaç karşısında hakim sayısının ne kadar artması lâzım geleceği hakkında bir rakkam vermek müşkil ise de yirmibir sayısının makul bir sayı olacağını düşünüyoruz. Bu düşünce-mize Birleşmiş Milletlerin üye devlet sayısının elli birden seksenikiye çıkmış olması esas teşkil etmiştir. Bu seneki Güvenlik Konseyi geçici üyelerinin seçimi dolayısıyla bu organ için de aynı mesele bahis konusu olmıya başlamıştır. Divanın hakim sayısı yirmi bire çıkarıldığı takdirde hem hukuk sistemlerinin ve devletlerin daha fazla bir nisbette temsilleri sağlanacak hem de Divanın işleri arttığı takdirde daireler halinde çalışması imkân dahiline girebilir. Böyle bir artışın Divanın faaliyetini arttırma da müsbet bir rol oynıyacağını zan ediyoruz.

III

YETKİ

Milletlerarası Adalet Divanı, millî hukuk nizamlarında adli ve idari mahkemelerin gördüğü birbirinden farklı iki vazife görür: Biri kazai, diğeri istişaridir. Divan kazai vazifesini görürken kendisine tevdi edilen uyuşmazlıklar hakkında karar verir, istişari vazifesini yaparken kendisine sorulan her türlü hukuki meseleler hakkında mütaleasını bildirir.

Bilindiği üzere millî hukuk nizamlarında bir kimse bu nizamın men ettiği bir fiili işler veya emrettiği bir fiili ifa etmekten kaçınırsa millî mahkemeler bu kimseyi savcının talebi üzerine veya ilgili diğeri bir kimşenin müracaatı üzerine davalının arzusuna bakmadan muhakeme eder. Yani milli hukuk nizamlarında devletin teşkilâtlandığı kaza mercilerinin yetkileri taraflar için mecburidir. Milletlerarası Adalet Divanının yetkisi, kendisi Birleşmiş Milletlerin kaza organı olmasına rağmen aynı şekilde kabul edilmemiştir. Divanın kazaî yetkisi ihtiyaridir. Yukarıda Divanın kuruluşundan bahsederken Hukukçular komitesinin Divanın yetkisini millî hukuklarda olduğu gibi taraflar için mecburi olarak tesbit ettiğini fakat bilâhare Milletler Cemiyetinin, Misakın 12 ve 13 ncü maddelerine göre üye devletlerin aralarında çıkacak uyuşmazlıkları hal etmek için takip edilecek usul ve kullanılacak vasıtaları seçmekte serbest oldukları mülahazası ile Divanın yetkisini ihtiyari olarak tadil ettiğini söylemiştik. Birleşmiş Milletler Andlaşmasında da üye devletler aynı serbestiyi muhafaza ettiklerinden 1945 de yeni Statü yapılırken Divanın yetkisi tadil edilmeden ihtiyari olarak bırakılmıştır. Bu hale göre Divan ancak devletlerin kendisine müracaat ettikleri veya andlaşmalar ile sarihaten kendisine tevdiini kabul ettikleri işlere bakmaya yetkilidir. Demekki Divan ancak devletlerin uyuşmazlık çıkmadan evvelden veya sonra yaptıkları bir andlaşma ile kendisine yetki verdikleri takdirde milletlerarası uyuşmazlıklara bakabilir: Yetkisi mecburi değildir(21).

Mamafih Divanın yetki bakımından bu kifayetsizliğini bir dereceye kadar telâfi etmek için Statüsünde bir çare derpiş edilmiştir. Statünün 36 ncı maddesinin ikinci fıkrasına göre «Devletler, herhangi bir zaman aynı vecibeyi kabul eden herhangi bir başka devlete karşı, mevzuu aşağıda gösterilmiş olan hukuki mahiyetteki uyuşmazlıkların hepsi hususunda Divanın kaza yetkisini bihakkin ve ayrıca özel bir anlaşmaya lüzum kalmaksızın mecburi olarak tanıdıklarını beyan ederler: a) Bir andlaşmanın yorumlanması; b) Devletler Hukukuna ait her husus; c) Sabit

(21) LAUTERPACHT, z. g. e., 143, Sir John F. WILLIAMS, z. g. e., s. 63, HAMBRO, z. g. e., s. 134 ve 181 re bakınız.

olduğu takdirde, milletlerarası bir taahhüdün ihlâlini teşkil edecek olan her olayın gerçekliği; d) Milletlerarası bir taahhüdün ihlâlinin icap ettirdiği tazminatın mahiyet veya vüsati.» Devletler bu şekilde kendi rızaları ile Divanın mecburi yetkisini tanırlarken bunu kayıtsız şartsız olarak veyahut mütekabiliyet şartı ile ve muayyen veya gayri muayyen bir müddet için yapabilirler.

Türkiye yukarda nakledilen maddeye dayanarak 22 mayıs 1947 de Divanın mecburi yetkisini tanıyan bir demeç yapmıştır. Bu demeç Divanın mecburi yetkisini aynı şartlar ile kabul eden devletlere karşı muteberdir. Demecin metni şudur : «Sanfransiskoda 26 haziran 1945 tarihinde imzalanmış ve 4801 sayılı kanunla onanmış olan Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün 36 ncı maddesi hükümünce, Statüye taraf olan devletlerin, herhangi bir zaman, aynı vecibeyi kabul eden herhangi bir başka devlete karşı mevzuu : A) Bir andlaşmanın yorumlanması, B) Devletlerarası hukuka ait herhusus, C) Sabit olduğu takdirde, milletlerarası taahhüdlerin ihlâlini teşkil edebilecek her olayın gerçekliği, D) Milletlerarası bir taahhüdün ihlâlinin gerektirdiği tazminatın mahiyet veya vüsati olan hukuki uyuşmazlıkların hepsi hususunda Divanın yargı hakkını bihakkin ve özel anlaşma olmaksızın mecburi olarak tanıdıklarını beyan edebilecekleri hakkındaki kayda aşağıdaki şartlar altında iltihak olunmuştur : 1 - Mütekabiliyet, 2 - Beş yıllık bir süre için, 3 - Uyuşmazlığın ve onu doğuran vakıanın işbu iltihak tarihinden sonra tahaddüs etmiş olması, 4 - Uyuşmazlığın Divan Statüsünün 36 ncı maddesinde yazılı uyuşmazlıklar zümresinden olması. Aşağıdaki uyuşmazlıklar bunun dışında kalır : Türkiyenin akd ve kabul etmiş olduğu uyuşmazlıkların çözülmesi hususunda başka bir usul derpiş etmekte bulunan sözleşme ve andlaşmaların uygulanmasını doğrudan doğruya veya bilvasıta ilgilendiren uyuşmazlıklar. (22) Bu demecin müddeti iki defa uzatılmıştır (23). En son uzatılmasına göre demeç 23 mayıs 1962 tarihine kadar muteberdir. Diğer devletlerin ekseriyetinin demeçlerinin metni de hemen hemen aynıdır (24).

Bu konuda üzerinde durulacak en mühim nokta ikinci dünya harbinden sonra başlıca devletlerin Divanın mecburi yetkisinin tanımak için yaptıkları demeçlerin şumullerini gittikçe daha fazla tahdid etme temayülleridir. Bu bakımdan Amerika Birleşik Devletlerinin 1946 senesinde

(22) Düstur C. 28 s. 1156

(23) Düstur C. 31 s. 2228. Son uzatma için Düstur C. 39 s. 1210 ve Birleşmiş Milletler Treaty Series C. 191 s. 357 ye bakınız.

(24) Meselâ Finlandiya ve Belçikanın en son demeçleri için bak.: AJIL 1959 s. 321. Halen Divan Statüsüne taraf 82 devletten Türkiye dahil yalnız 33 mecburi yetki demeci yapmışlardır; HUDSON, z. g. e., s. 17

yaptığı demeç misal olarak zikredilebilir. Bu demeç Amerika Birleşik Devletlerinin tayin ettiği şekilde kendi millî yetkisine giren uyuşmazlıkları Divanın mecburi yetkisi dışında bırakmıştır. İngiltere de 1958 de yaptığı demeçde Birleşik Krallık ve sömürgelerinin «millî güvenliğini ilgilendiren meseleleri» mecburi yetkiden istisna etmiştir. Bu şekildeki tahdidler mecburi yetki demeçlerinin tatbik imkânını, yapan devlet istemediği takdirde, büyük bir nisbette azaltmakta, hatta ortadan kaldırmaktadır. Lauterpacht bu gibi demeçlere ismen mecburi yetki demeci demektedir (25). Bu temayül son zamanlarda tenkidlere yol açmıştır (26).

Milletlerarası münasebetlere hak ve hukukun hakim olmasına önderlik yapmak isteyen Amerika ve İngiltere gibi devletlerin mecburi yetki demeçlerinden beklenen neticeyi hiçe indiren bir çığır açmaları hiç bir bakımdan tecviz edilemez. Bu devletlerin halk efkârının haklı tepkileri önünde demeçlerinin metinlerini tadil edeceklerini umuyoruz. Zira Divandan beklenen rolü oynamasını temin etmenin en pratik ve kolay yolu mecburi yetki veren demeçlerin şumulünü gittikçe genişletmektir. Ancak bu suretle milletlerarası uyuşmazlıklar artan bir sayıda Divan tarafından hal edilebilir.

Divanın yetkisi mevzuu bakımından tahdid edilmiş değildir. Statüsünün 36 ncı maddesinin birinci fıkrasına göre uyuşmazlığa tarafolan devletler aralarında mütabık oldukça Divan her türlü hukukî ve siyasî uyuşmazlıklara bakabilir.

Herhangi bir hakemin kendisini yetkili görmediği zaman herhangi bir uyuşmazlığa bakmaktan kaçınabilmesine mukabil Divan kendisine tevdi edilen her işe bakmakla mükelleftir. Bu hususta şartlar ileri süremez. Fakat uyuşmazlığa baktıktan sonra bu hususta müsbet milletlerarası hukuk kaidelerinin veya umumî hukuk prensiplerinin mevcut olmaması dolayısıyla bir imkânsızlık karşısında kalabilir (27). Bu takdirde taraflar kendisine hakkaniyete göre karar verme yetkisini verebilirler. Milletlerarası hukukda «ex aequo et bono» olarak ifade edilen bu yetkiye göre Divan hiçbir hukukî kaide ve prensip olmadığı zaman veya tatbiki hak-

(25) OPPENHEIM, z. g. e., C. II s. 63

(26) N. BENTWICH, British Attitude to Rule of Law, Times 10 Şubat 1958; BRIGES z. g. e., s. 301 ve müteakkibe bakınız.

(27) Divan kendisine tevdi edilen uyuşmazlıklara Statüsünün 38 inci maddesine göre «uyuşmazlık halindeki devletlerce tahsisen kabul edilmiş kaideler koyan gerek genel, gerek özel milletlerarası anlaşmaları, hukuk kaidesi olarak kabul edilmiş olan umumi bir tatbikatın beyyinesi olarak milletlerarası teamülü, medeni milletlerce kabul edilen genel hukuk prensiplerini, 59 uncu madde hükmü mahfuz kalmak şartıyla hukuk kaidelerinin tâyininde yardımcı vasıta olarak muhtelif milletlerin adli kararları ile en yetkili müelliflerin doktrinlerini» tatbik eder.

sız veya gayri adilâne neticeler doğuracak hukuk kaidelerini nazara almadan hakkaniyet esasına göre uyumsuzluğa bir hal çaresi bulur. Divana tanınan bu yetkinin Divanın faaliyetini arttırmak bakımından önemi büyüktür. Zira bu yetki Divana hem kanun koyucusu gibi hareket etmek hem de büyük haksızlıklara sebep olduğu zaman müsbet hukuk kaidelerini bertaraf etmek imkânını vermektedir. Divan bu yetkinin birinci imkânı ile milletlerarası hukukun daha istenilen derecede gelişmemiş olmasından doğan boşlukları doldurabilir. Divan, aynı yetkinin ikinci imkânı ile de siyasî uyumsuzlukların hallinde büyük bir hareket serbestisine malik olabilir. Divan bu suretle tarafların menfaatlerini hiç bir hukuk kaidesine tâbi olmadan hakkaniyet esasına göre telif edebilir. Divanın faaliyetini arttırma teşebbüslerine karşı ileri sürülen iddialardan birisi Divanın hukuk kaidelerini tatbik suretiyle siyasî uyumsuzlukları hal edemeyeceğidir. Hakkaniyet esasına göre karar verebilme imkânı iyi kullanıldığı takdirde bu iddiaları zayıflatacak neticeler verebilir (28).

Birleşmiş Milletler Andlaşmasınının 96 nci maddesine göre Genel Kurul veya Güvenlik Konseyi Milletlerarası Adalet Divanından hukukî herhangi bir mesele hakkında istişarî mütalea isteyebilir. Gaye Güvenlik Konseyi ve Genel Kurulu milletlerarası uyumsuzlukların hallinde ve karşılaştıkları diğer hukuki meselelerde en yetkili makamdan verilen mütalealar ile techiz etmektir (29). Genel Kurulca bu hususda yetkili kılınabilecek olan Teşkilâtın diğer organ ve ihtisas müesseseleri de çalışma sahalarında çıkacak hukuki meseleler hakkında Divandan istişarî mütalea talep edilebilirler.

Divanın bu şekilde verdiği mütalea, isminden de anlaşılacağı üzere riayeti mecburi bir karar mahiyetinde değildir. Fakat Divanın şimdiye kadar verdiği kararlar ile kazandığı prestij tatbikatta verdiği bütün istişari mütalealara riayet edilmesi neticesini doğurmuştur.

Kazai bir merciin istişari mütalea vermesi hususu, daha ziyade anglo-saxonne adli geleneklerinin bir müessesesidir. Bazı ingiliz dominyonlarında ve amerikan devletlerinde bu müesseseye sık sık rast gelinir. Divana böyle bir yetki verilince bazı Avrupa kara hukukçuları Divanda kazai yetki ile istişari yetkinin içtima etmiş olmasını tenkit etmişlerdi. Bu hukukçular devletlerin kazai bir hal suretinden ziyade Divana müracaat ile bir istişari mütalea isteme yolu ile uyumsuzluklarına riayet mecburiyetinde olmadıkları bir hal sureti temin etmelerinden endişelenmişlerdi. Bu endişeler haklı çıkmamıştır. Divan her iki yetkisini, kazai ve istişari yetkisini

(28) Tartışması için, Max SORENSEN, Les sources du droit international, Copenhague 1946 s. 190 bak.

(29) Aynı zamanda Statünün 65 nci maddesine ve HUDSON, z. g. e., s. 345, BECKET z. g. e., s. 29, NEGULESCO, z. g. e., s. 5. VISSCHER, z. g. e., s. 513 ve HAMBRO, z. g. e., s. 191 e bakınız.

birbirine zarar vermeden kullanmasını bilmıştır.

Milletlerarası Adalet Divanının istişari mütalea vermesi hukukî bakımdan bazı meseleler ortaya çıkarmıştır. Meselâ, Divan kazai işlerde olduğu gibi kendisinden her istendiği zaman istişari mütalea vermeye mecbur mudur? Statünün 65 nci maddesine göre «Divan, her türlü hukuki meseleler hakkında istişari mütalea verebilir». Metinde «verebilir» dendiğine göre Divan mütalea verip vermemekte serbest olacaktır. Tatbikatta da Divan Doğu Kareli uyuşmazlığında kendisinden sorulan noktalara cevap vermenin uyuşmazlığı hal etmiye muadil olduğunu ileri sürerek istişari mütalea vermeyi red etmiştir (30).

İstişari mütalea için ilgili devletlerin rızası şart mıdır? Bu suale cevap vermek için Genel Kurul veya Güvenlik Konseyinin istişari mütaleayı bizzat talep ettikleri hal ile bu organların sadece ilgili devletlerin istişari mütalea hakkındaki taleplerini Divana nakil ile iktifa ettikleri hali birbirinden tefrik etmek lâzımdır. Birinci halde, yani teşebbüs Birleşmiş Milletlerden geldiği zaman devletlerin rızası şart değildir. Türkiyenin taraf olduğu Musul uyuşmazlığında Divan bu şekilde bir tefsirde bulunmuştur. İkinci halde ise devletlerin rızaları şarttır.

Milletlerarası Adalet Divanı şimdiye kadar çeşidli konularda istişari mütalea vermiştir. Bu konular arasında azınlıkların himayesi, meselâ Musul uyuşmazlığında olduğu gibi hudud uyuşmazlıkları, iş, tabiiyet meseleleri zikredilebilir. Divanın şimdiye kadar verdiği istişari mütalea sayısı hemen hemen verdiği kazai karar sayısına eşittir. Evvelce de işaret edildiği gibi bu istişari mütalealara kazai kararlar gibi riayet edilmiştir.

VI

MUHAKEME USULÜ

Milletlerarası Adalet Divanında tatbik edilen muhakeme usulünü izah etmeden evvel ilkönce Divana ancak devletlerin müracaat edebileceğini belirtmek lâzımdır (31). Hususi hakiki ve hükmi şahıslar ancak tebeası buldukları devlet vasıtasıyla Divana müracaat edebilirler. Bu tahdid milletlerarası hukuk süjelerinin yalnız devletler olduğu telâkisinin bir neticesidir. Bu telâkki bakımından tatbikatta yegane tenakuz noktası milletlerarası teşekküllerin durumudur. Bilindiği üzere Birleşmiş Milletler Teşkilâtı, Divan tarafından milletlerarası hukukun bir süjesi olarak kabul edilmesine rağmen bu Teşkilât Divan Statüsündeki imkânsızlık dolayısıyla istişari mütalea istemek müstesna Divana müracaat ede-

(30) Divan neşriyatı Serie B, No. 5, s. 29 a bakınız.

(31) Divan Statüsü madde 34 de bakınız.

mez. Zamanımız görüşleri ile bağdaşmayan bu tenakuzun Divan Statüsünün tadilinde giderilmesi bir zaruret halini almıştır (32).

Milletlerarası Adalet Divanı önünde tatbik edilen muhakeme usulünün esaslarını yeknasak olarak izah etmek oldukça güçtür. Bu usul La Haye'de 1899 da tedvin edilen klasik tahkim usulünden ayrıdır. Fakat tamamiyle adli bir usul de değildir. Bunun sebebi milletlerarası adaletin ilk devrelerinde tahkim usulünden hemen tamamen ayrılmak istenmemesi ve fakat adli usulün de tatbik mevkiine koymak istenmesidir. Bundan başka Divan Statüsüne taraf birçok devletin usul hukukunu da mümkün olduğu kadar birbiri ile telif etmek zarureti karşısında kalınmıştır.

Divan önündeki muhakeme usulünün bu karma vasfını ve tahkim usulünden farklarını birçok usul konularında müşahede etmek mümkündür. Meselâ, hakem mahkemelerinin kullanacakları dili umumiyetle kendilerinin tesbit etmelerine mukabil Statünün 39 ncü maddesine göre Divan bu hususda serbest değildir. Divanın resmi dilleri Fransızca ve İngilizcedir. Taraflar bütün muhakemenin Fransızca veya İngilizce dillerinden birisi ile cereyan etmesi hakkında mutabık iseler hüküm bu dilde tefhim edilir. Kullanılacak dili tesbit eden bir anlaşma bulunmadığı takdirde taraflar müdafaalarında iki dilden tercih ettiklerini kullanabilirler ve Divan kararını Fransızca ve İngilizce olarak tefhim edebilir. Bu halde Divan iki metinden hangisinin muteber olduğunu ayrıca tasrih eder.

Hakem mahkemelerinde muhakeme gizli cereyan ettiği halde Milletlerarası Adalet Divanında, aksine karar verilmedikçe veya taraflarca talep edilmediği takdirde muhakeme alenidir (33).

Milletlerarası Adalet Divanında dava hale göre ya tahkimnamenin tebliği ile veya grefyeye hitaben yazılan bir dilekçe ile açılır (34). Her iki halde uyuşmazlığın mevzuu ve taraflar zikredilir. İstisari mütalealar daima dilekçe ile istenir. Bu dilekçede istenilen mütalea tasrih edilir.

Davalarda taraflar Divanda ajanlar tarafından temsil edilir. Taraf devletler Divan önünde yardımcı müşavir ve avukatlar da kullanabilirler. Tarafların Divan önündeki ajan, müşavir ve avukatları görevlerini bağımsız olarak ifa için gerekli olan imtiyaz ve masuniyetlerden faydalanırlar.

Statünün 43 ncü maddesine göre Divan önündeki muhakeme usulünün biri yazılı, diğeri sözlü iki safhası vardır (35).

(32) OPPENHEIM, z. g. e., C. II s. 54. FITZMAURICE, z. g. e., s. 14 bak.

(33) Divan Statüsü madde 46.

(34) Divan Statüsünün 40 ncü maddesi ile SCERNI, z. g. e., s. 605 bakınız.

(35) SCERNI, z. g. e., s. 635

Muhakemenin yazılı safhası muhtıraların, mukabil muhtıraların ve mevcut ise cevablar ile iddiayı destekliyen hertürlü vesaikin Divan ve taraflara tebliğini ihtiva eder. Muhakemenin sözlü safhası Divanca şahitlerin, ehli-vukufun, ajanların, müşavirlerin ve avukatların dinlenilmesinden ibarettir (36). Divan her iki safhada da herhangi bir izahatın verilmesini, herhangi bir vesikanın ibrazını ve şahitlerin dinlenmesini isteyebilir. Lüzum göreceği tahkikat ve keşfi, Divan bizzat yapar veya vazifelendireceği bir şahıs, heyet, komisyon veya teşekküle yaptırabilir.

Divanda hakimler hakem mahkemesinde olduğu gibi ayrı ayrı rey verirler. 1899 da Daimi Hakem Divanının Statüsü hazırlanırken hakemlerin reylerini mucip sebebini ilân etmeden ayrı ayrı verecekleri kararlaştırılmıştı. 1920 de Divan Statüsü hazırlanırken tasarıda azınlıkta kalan hakimlerin muhalefet şerhlerini yazmaları kabul edilmişti. Bu usul halen de devam etmektedir.

Divan kararları Statüsü 33 ncı maddesine göre gerekçelidir. Kararlara iştirak eden hakimlerin isimleri de yazılır. Kararlar aleni celsede okunmak suretiyle tefhim edilir.

Milletlerarası Adalet Divanında da müdahale, mukabil dâva ve iadeyi muhakeme mümkündür (37).

Muhakemenin iadesini istemek için kesin bir tesir yapabilecek mahiyette olup kararın tefhiminden önce Divanca ve iadeyi isteyen devletçe bilinmeyen bir hâdiseye muttali olunması ve bu hâdisenin bilinmemesinin iadeyi isteyen devletin kusurundan ileri gelmemiş olması lâzımdır.

Birleşmiş Milletler Andlaşmasınının 94 üncü maddesi gereğince Divanın kararına uymayı taahhüt etmişlerdir. Bu taahhüt yerine getirilmezse Güvenlik Konseyi gerekli tedbirleri alabilir. Maamafih Divanın verdiği kararların icrasından şimdiye kadar bir güçlük çıkmamıştır. Verilen kararlar devletler tarafından kabul edilerek icra edilmiştir (38).

Divan önünde takip edilen muhakeme usulünün tahkim ve adli usulü birleştiren vasfı Divana çalışmalarına bir kolaylık temin etmiştir. Divanın faaliyetinin arttırılması bakımından bu usulün aynen muhafazasını faydalı görüyoruz.

(36) BRUNS, z. g. e., s. 585

(37) HAMBRO, z. g. e., s. 148

(38) OPPENHEIM, z. g. e. C. II s. 75 e bakınız.

V

DÜŞÜNCELER

Milletlerarası münasebetlere hak ve hukukun hakim kılınmasını ve bu maksadla milletlerarası mahkemelere önem verilmesini istemenin sadece resmi demeçlerde kalmaması lâzımdır. Milletlerarası mahkemelerin ve bu arada Milletlerarası Adalet Divanının istenilen mevkie yükseltilmesi için, aksayan demesek bile, kifayetsiz görülen taraflarını düzeltmek lâzımdır.

Yukarda Milletlerarası Adalet Divanının kuruluş, teşkilât, yetki ve muhakeme usulünü kısaca izah ederken şahsi görüşlerimizi bildirmiştik. Burada bu görüşleri Divanın faaliyetinin arttırılması bakımından netice olarak sıralıyacağız.

Divan Statüsüne taraf olan devletlerin bugünkü sayısı karşısında Divan hakimlerinin sayısı azdır. Divan hakimlerinin bugünkü sayısı milletlerarası münasebetlerde mühim bir rol oynamaya başlayan Asya ve Afrika memleketlerinin makul bir nisbette temsillerini temin etmek için yirmi bire çıkarmak yerinde olacaktır. Bu sayı Divanı bir meclis haline sokmadan yeni devletlerin ilgi ve itimatlarını arttırabilir.

Statünün 36 ncı maddesi gereğince Devletlerin Divanın mecburi yetkisini tanımak maksadiyle yaptıkları demeçlerde mahfuz tuttıkları konuların sayısını azaltmak lâzımdır. Bunlara bilhassa milli yetki ve milli güvenlik gibi demeçlerin tatbik imkânını son derece azaltan mefhumların dercedilmesinden kaçınılması lâzımdır. Divanın yetki sahası ve dolayısıyla faaliyeti ancak bu suretle kolaylıkla arttırılmış olur.

Divanın faaliyetini arttırmanın diğer bir yolu da bu mercie dâva açma ehliyetinin milletlerarası teşekküllere de tanınmasıdır. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı, Divan tarafından milletlerarası hukukun süjesi olarak tanınmıştır. Fakat Teşkilât, Statüdeki imkânsızlık dolayısıyla Divanda dâva açmak ehliyetinden istifade edememektedir. Bu tenakuzun Divan Statüsünün 34 ncü maddesinin tadili suretiyle ortadan kaldırılması lâzımdır. Çeşidli sahalarda ve coğrafi bölgelerde milletlerarası teşekküllerin sayısının gittikçe artması böyle bir tadilâtı lüzumlu kılmaktadır. Divan Statüsünün tadilinin aynı Statünün 96 ncı maddesi gereğince Birleşmiş Milletler Andlaşmasının tadilinde takip edilecek usule tabi olması ve dolayısıyla güçlükler arzetmesi varit değildir. Herhangi bir siyasi mesele bahis konusu olmayacağı için bu tadilâtın yapılmasının imkânsız olmayacağını ümid ediyoruz.